

ФОРМУВАННЯ МОВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ОСВІТИ

FORMATION OF LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN CONDITIONS DIVERSIFICATION OF EDUCATION

У статті обґрунтовано сутність та зміст компетентнісного підходу в освіті. Проаналізовано зміст та структуру комунікативної компетентності мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи. Встановлено характерні ознаки мовно-комунікативної компетентності, виокремлено складники комунікативної компетентності майбутнього вчителя в умовах диверсифікації освіти.

Представлено педагогічні умови формування мовно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Визначено особливості формування мовно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя в умовах диверсифікації. Охарактеризовано доцільність застосування тренінгових занять розвитку мовленнєвих здібностей та сучасних інтерактивних технологій навчання як засіб формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах диверсифікації освіти.

Визначено мовно-комунікативну компетентність майбутнього вчителя початкової школи як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти, сукупність мовних знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування.

Виявлено зв'язок мовно-комунікативної компетентності з операційними характеристиками: комунікативними, перцептивними та інтерактивними вміннями, з культурою спілкування.

Досліджено управління процесом майбутніх учителів в умовах диверсифікації під час проходження педагогічної практики, участі в тренінгах лідерства, комунікативних тренінгах, дискусійних клубах, професійних майстернях, у комп'ютерних та мовних курсах, роботі ради молодих учених, днях кар'єри, круглих столах, семінарах-практикумах, науково-практичних конференціях тощо.

Доведено вплив на процес управління формуванням мовно-комунікативної компетентності конкурентоздатних фахівців у вищому навчальному закладі та пошуку нових підходів щодо освітніх стратегій у підготовці майбутніх учителів.

Ключові слова: компетентнісний підхід в освіті, структура мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів в умовах диверсифікації, тренінгові заняття,

формування мовленнєвих здібностей у підготовці фахівців.

The article substantiates the essence and content of the competence approach in education. It's analyzed the content and structure of communicative competence of a language personality. It is established the characteristic features of language and communicative competence and singled out the components of communicative competence of the future teacher in conditions diversification of education.

The pedagogical conditions of formation of language and communicative competence of the future primary school teacher are presented. The peculiarities of the formation of language and communicative competence of the future teacher in conditions diversification of education.

The expediency of application of training sessions of formation of speech abilities and modern interactive technologies of training as a means of formation of language and communicative competence of future primary school teachers in conditions diversification of education is characterized. Language and communicative competence is related to operational characteristics: communicative, perceptual and interactive skills, combined with the culture of communication.

The connection of language-communicative competence with operational characteristics: communicative, perceptual and interactive skills, with the culture of communication is revealed.

The management of the process of future teachers in the conditions of diversification during pedagogical practice, participation in leadership trainings, communication trainings, discussion clubs, professional workshops, computer and language courses, work of the council of young scientists, career days, round tables, seminars- workshops, scientific and practical conferences, etc.

The influence on the process of managing the formation of language and communicative competence of competitive specialists in higher education and the search for new approaches to educational strategies in the training of future teachers is proved.

Key words: competence approach in education, structure of students' language and communicative competence in conditions diversification of education, training sessions on the formation of speech abilities in the training of future teachers.

УДК 378.147:373.3

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-2.26>

Яцюк Ю.А.,

викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Завдання вищої школи – готувати фахівців нової генерації: кваліфікованих, грамотних, мовно-компетентних, які б досконало, ґрунтовно володіли українською літературною мовою в повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою

конкретної спеціальності, фаху. Акцент переноситься на формування навичок професійної комунікації, вдосконалення особливостей фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз джерел із проблеми модернізації вищої освіти як закономірного соціокультурного про-

цесу дає можливість зробити висновок, що системоутворюючим чинником професійної освіти має стати її різноманітність, різнобічний розвиток і глибока інтеграція всіх освітніх підсистем і процесів. Питанням дослідження диверсифікаційних процесів присвятили свої дослідження М. Багорка, І. Білоткач, О. Ковтун, М. Корінько, Г. Пересацько, В. Цимбал та ін. Модернізація системи вищої професійної освіти неможлива без її диверсифікації, що має забезпечити ефективність управління процесом формування мовно-комунікативних здібностей майбутніх учителів.

Диверсифікація (від латин. *diversus* – різний і *facere* – робити, розмаїття; різнобічний розвиток; розширення активності; вихід за межі основного змісту діяльності; розвиток напрямів діяльності [5]. Даний феномен визначають як одночасний розвиток багатьох взаємопов'язаних педагогічних здібностей майбутнього вчителя, розширення інноваційних технологій в освіті.

Отже, майбутнім фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а як система світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, самовираження особистості, професійної компетентності вчителя.

Серед компонентів професійної компетентності вчителя виділяють його мовно-комунікативну, яка є складним інтегрованим явищем і основною складовою частиною фахової культури та майстерності.

Проблема формування комунікативної компетентності розглядалася в дослідженнях Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, Н. Бутенко, В. Давидова, Ю. Ємельянова, А. Леонтьєва, Р. Немова, Г. Ніколаєва, І. Підласого, І. Тараненко, І. Шитової, Л. Яковлевої.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Повсякденність переконує в уповільненому покращенні мовної ситуації стосовно практики професійної підготовки фахівців у педагогічній галузі. Це зумовлює роботу над подальшим удосконаленням системи вивчення української мови та формування мовно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Мета статті полягає у визначенні сутності та змісту поняття мовно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, обґрунтуванні педагогічних умов ефективного формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів в умовах диверсифікації.

Виклад основного матеріалу. Реалізація компетентнісного підходу як нова концепція освіти, що відображає сучасні зміни в суспільстві, орієнтована на відтворення якостей особистості XXI століття. Проблема формування професійної компетентності фахівців досліджується науковцями, які в її структурі виділяють мовно-комунікативну компетентність як одну з ключових для професійної діяльності майбутніх учителів.

Проблемою психолого-педагогічних умов та шляхами формування професійної компетентності вчителя займалися В. Баркасі, В. Введенський, О. Власова, О. Дубасенюк, В. Калінін, Л. Карпова, Г. Копил, Н. Костишева, В. Левицький, Н. Лобанова, А. Маркова, М. Махлін, Н. Ничкало, Є. Огарев, О. Пометун, В. Сластьонін, В. Тюріна, В. Хуторський та інші.

У загальноживаному значенні компетентність (від лат. *Competentia* – приналежність за правом) означає володіння знаннями, що надають можливість оцінювати будь-що. Компетентність включає мобільність мовних знань, володіння оперативними знаннями, гнучкість, критичність мислення, здатність вибирати серед багатьох рішень найоптимальніше тощо.

А. Хуторський визначає компетентність як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задані по відношенню до визначеного кола предметів і процесів, та необхідних, щоб якісно та продуктивно діяти по відношенню до них [7].

Узагальнивши результати аналізу наукових праць, можемо зробити висновок, що основу компетентності становить сукупність мовних знань, умінь, навичок, особистісних та професійно важливих якостей, що дають змогу фахівцеві ефективно реалізовувати професійну діяльність.

Розвиток мовно-комунікативної компетентності можна розглядати в двох аспектах: по-перше, в процесі соціалізації і виховання; по-друге, засобом спеціально організованого соціально-психологічного тренінгу.

Важливим аспектом є визначення позиції та компетентності викладача в процесі компетентнісно-орієнтованого навчання. Комунікативний компонент включає: вміння працювати в групі й участь у сумісній діяльності; узгодження інтересів з іншими людьми і розуміння їхніх поглядів; обговорення ходу роботи; вміння правильно формулювати питання, аргументовано висловлювати свою думку, вести діалог, публічно виступати; виконання логіко-інформаційних вимог до усної та письмової мови; готовність пояснити цілі, послідовність дій, критерії оцінки [2, с. 180].

Дослідниками встановлено характерні ознаки мовно-комунікативної компетентності:

- відносність – залежність від взаємодії учасників комунікативного процесу;
- динамічна особливість мовленнєвої взаємодії осіб, які володіють певними знаннями мови, якою вони спілкуються;
- охоплює письмове та усне мовлення;
- комунікативна компетентність контекстуально зумовлена;
- належить до сфери знань людини, її можна розвивати, підтримувати, оцінювати через мовленнєву діяльність [2, с. 45].

Мовно-комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить складові цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, мовні знання, уміння, навички.

Сукупність визначених заходів, спрямованих на підвищення ефективності мовного впливу, отримала назву переконуючої комунікації, на основі якої розробляється експериментальна риторика – мистецтво переконання за допомогою промови. Інший вид комунікації включає знакові системи: оптико-кінетичну – до неї належать жести, міміка, пантоміміка; пара- і екстралінгвістичну. Перша – це система вокалізації, тобто якість голосу, його діапазон, тональність. Друга – включення в промову пауз, інших вкраплень, темп промови; організація простору і часу комунікативного процесу; візуальний контакт: частота обміну поглядами, тривалість, зміна статичної і динаміки погляду, уникання його.

З усього вищесказаного можна визначити структуру мовно-комунікативної компетентності вчителя:

- комунікативні якості, які характеризують наявність і розвиток здатності до спілкування;
- комунікативні здібності: володіння ініціативою в спілкуванні, здатність емоційно відгукуватись на стан партнерів по спілкуванню, здатність до самоактивізації та активізації партнера по спілкуванню;
- знання норм і правил спілкування;
- знання етичних стандартів педагогічної діяльності, естетичних і моральних цінностей, культурних традицій, вікових, інтелектуальних та інших характеристик і дотримання цих стандартів та використання цих знань у процесі спілкування. Якщо у звичайному міжособистісному спілкуванні механізми міжособистісної взаємодії діють спонтанно, то для вчителів вони мають професійне значення;
- уміння слухати;
- уміння говорити – мовленнєва культура.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя зумовлені функціями:

- 1) Комунікативна – встановлення і регуляція взаємовідносин між учителем і учнем, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку учнів.
- 2) Психологічна – створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, прояву індивідуальної своєрідності його особистості.
- 3) Пізнавальна – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань.
- 4) Організаційна – забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності учнів.

Отже, під мовно-комунікативною компетентністю розуміють здатність установлювати й підтримувати необхідні контакти з учнями, певну сукупність мовних знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Комунікативна

компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування у вигляді словесних і візуальних форм.

Велике значення в підготовці майбутніх учителів початкової школи відіграє тренінгова програма, яка враховує принципи [6, с. 194]:

- спілкування за принципом тут і зараз;
- принцип персоніфікації висловлювань;
- принцип акцентування мови почуттів;
- принцип активності;
- принцип відвертого спілкування;
- принцип конфіденційності.

Дотримання наведених принципів під час проведення тренінгу дозволяє досягти високих результатів у підготовці майбутніх вчителів до спілкування, як професійного, так і міжособистісного, підвищити рівень сформованості мовно-комунікативної компетентності.

Отже, під час тренінгу майбутні педагоги набувають умінь вести переговори, розв'язувати психолого-педагогічні задачі, відстоювати свою позицію, адекватно поводитися в конфліктних ситуаціях, оволодівають прийомами ефективного педагогічного спілкування у процесі виконання завдань професійної діяльності. На думку С. Борисенко, розвиток мовно-комунікативних здібностей майбутнього вчителя здійснюється найбільш ефективно, якщо викладання фахових дисциплін буде спрямоване на особистісні структури майбутніх фахівців, організацію їх безперервної практичної підготовки протягом усього навчання [2] і включати інноваційні методи, засоби, форми навчання, які, по-перше, сприяють оволодінню операційною стороною діяльності, формуючи і розвиваючи професійну компетентність, а по-друге, здійснюють вплив на розвиток мовно-комунікативних здібностей особистості та усвідомлення студентами значущості своєї майбутньої професії. Розвиток здійснюється самим студентом, роблячи його здатним до самозмін, самовиховання. Сформована потреба в самовихованні зможе забезпечити випускникам їх конкурентоздатність, успішну адаптацію на ринку, ефективне входження в професію.

Проведена пошукова робота дала змогу обґрунтувати методичні засади мовно-комунікативної компетентності майбутнього вчителя, а саме створення спеціально організованих умов:

- осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань щодо комунікативних процесів у навчанні;
- формування установки на оволодіння мовно-комунікативною компетентністю;
- організація лекційних і практичних занять з використанням сучасних технологій навчання, інтерактивних методик;
- створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів, мікрореконструкцій тощо;

– розроблення і запровадження ефективних методик психолого-педагогічного діагностування рівнів мовно-комунікативної компетентності.

Висновки. На основі аналізу основних теорій і концептуальних положень відносно формування мовно-комунікативної компетентності та практичного досвіду можна зробити висновки. Комунікативна компетентність включає: інформаційну компетентність, що виражається в чіткій комунікації і правильному передаванні інформації; мовну компетентність, що включає культуру мови, правильність, виразність й естетичність мовлення; компетентність соціальної взаємодії, пов'язану зі встановленням контакту, здатністю до залагодження конфліктів, вмінням діяти злагоджено в спілкуванні; компетентність у сприйманні та розумінні іншої людини.

Подальші перспективи в цьому напрямі, на нашу думку, варто спрямувати на вироблення навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу; сприйняття і відтворення фахових текстів, засвоєння лексики і термінології свого фаху,

вибір комунікативно виправданих мовних засобів в умовах диверсифікації освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Компетентнісна освіта: від теорії до практики / Н.М. Бібік та ін. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.
2. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2006. 432 с.
3. Гаун О. Знать, понимать, применять. Формирование коммуникативной компетенции. *Учитель года*. 2004. № 3. С. 51–59.
4. Глигало Ю.В. Соціально-перцептивна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 5.
5. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МарТ», 2005. 448 с.
6. Федорчук В.М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача» : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. 240 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.